IJTIMOIY-MA’NAVIY YANGILANISH SHAROITIDA KADRLAR SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHNING DIALEKTIK XUSUSIYATLARI

S.J.Nishonov
O‘zbekiston Milliy universiteti doktoranti (DSc)
dotsent, falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy-ma’naviy yangilanish jarayonlari sharoitida kadrlar salohiyatini rivojlantirishning dialektik xususiyatlari tahlil qilinadi. Jamiyat taraqqiyotida ma’naviy muhit, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy ong transformatsiyasining inson kapitali shakllanishiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, kadrlar salohiyati va ijtimoiy-ma’naviy jarayonlarning o‘zaro shartlanganligi, ularning bir-birini to‘ldiruvchi va rivojlantiruvchi jihatlari ilmiy-nazariy asosda ochib beriladi. Zamonaviy islohotlar sharoitida professional kompetensiya, ma’naviy barkamollik va ijtimoiy mas’uliyat uyg‘unligini ta’minlashning ustuvor yo‘nalishlari ko‘rsatib o‘tiladi. Tadqiqot natijasida ijtimoiy-ma’naviy yangilanish va kadrlar salohiyatini rivojlantirish o‘rtasidagi dialektik birlik jamiyat barqaror taraqqiyotining muhim omili ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-ma’naviy yangilanish, kadrlar salohiyati, dialektika, inson kapitali, ma’naviy muhit, ijtimoiy taraqqiyot, professional kompetensiya, qadriyatlar tizimi, modernizatsiya, ijtimoiy ong.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonlari sharoitida jamiyat taraqqiyoti ijtimoiy-ma’naviy yangilanish bilan chambarchas bog‘liqdir. Har qanday islohotlarning muvaffaqiyati, avvalo, inson omiliga, ya’ni kadrlar salohiyatiga tayanadi. Shu bois ijtimoiy-ma’naviy yangilanish va kadrlar salohiyatini rivojlantirish o‘rtasidagi dialektik bog‘liqlikni ilmiy asosda tahlil etish dolzarb masalalardan biridir. “Ayni paytda jahon miqyosida raqobat tobora kuchayib borayotgan keskin bir davr kechmoqda” [1]. Ijtimoiy-ma’naviy jarayonlar jamiyatning qadriyatlar tizimi, axloqiy me’yorlari, dunyoqarashi va madaniy darajasini belgilaydi. Kadrlar salohiyati esa jamiyatning intellektual, kasbiy va ma’naviy imkoniyatlarini o‘zida mujassamlashtirgan murakkab ijtimoiy hodisadir. Ularning o‘zaro ta’siri va bir-birini shartlantirishi dialektik xarakterga ega.

Inson konsepsiyasi haqidagi fanlar fanlar (falsafa, pedagogika, psixologiya, sotsiologiya, siyosatshunoslik va boshqalar) bugungi kunda jamiyatni o‘zgartirish bo‘yicha davlat siyosatining markazida bo‘lib, nafaqat ijtimoiy-madaniy muhitni, balki yangi insonni, «ijodkor» insonni shakllantirishda faol ishtirok etmoqda.

Ijtimoiy-ma’naviy yangilanish jamiyat hayotining barcha sohalarida yuz beradigan sifat o‘zgarishlarini anglatadi. U qadriyatlar tizimining yangilanishi, ijtimoiy ong va tafakkurning o‘sishi, fuqarolik pozitsiyasining mustahkamlanishi hamda ma’naviy madaniyatning yuksalishi bilan tavsiflanadi. Bunday jarayonlar jamiyatni yangi taraqqiyot bosqichiga olib chiqadi. Ammo

yangilanishning real natijasi uni amalga oshiruvchi subyekt - inson va uning salohiyati bilan belgilanadi.

Demak, ijtimoiy-ma’naviy muhit va kadrlar salohiyati o‘zaro shartlangan va bir-birini taqozo etuvchi jarayonlardir.

Kadrlar salohiyati - bu jamiyatning intellektual, kasbiy va ma’naviy imkoniyatlari majmui bo‘lib, u nafaqat bilim va ko‘nikmalarni, balki axloqiy fazilatlar, ijtimoiy mas’uliyat va innovatsion tafakkurni ham o‘z ichiga oladi. Zamonaviy sharoitda raqobatbardosh kadr deganda faqat tor soha mutaxassisi emas, balki keng dunyoqarashga ega, mustaqil fikrlaydigan, ma’naviy barkamol va ijtimoiy faol shaxs tushuniladi. Shu jihatdan kadrlar salohiyatini rivojlantirish jarayoni ta’lim sifati, tarbiya tizimi va ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liqdir.

Dialektika nuqtai nazaridan qaralganda, ijtimoiy-ma’naviy yangilanish va kadrlar salohiyati o‘rtasidagi munosabat o‘zaro ta’sir, o‘zaro boyitish va rivojlanish orqali namoyon bo‘ladi. Bir tomondan, sog‘lom ma’naviy muhit va yuksak qadriyatlar tizimi malakali va mas’uliyatli kadrlar shakllanishi uchun zamin yaratadi. Ikkinchi tomondan esa, bilimli va tashabbuskor kadrlar jamiyatda yangicha tafakkur va ilg‘or g‘oyalarni qaror toptirib, ijtimoiy-ma’naviy taraqqiyotni jadallashtiradi. Bu jarayonda eski va yangi qarashlar o‘rtasidagi ziddiyatlar tabiiy ravishda yuzaga keladi va aynan shu ziddiyatlar taraqqiyotning ichki harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib xizmat qiladi.

Kadrlar tayyorlash tizimidagi miqdoriy o‘zgarishlar - ta’lim muassasalari sonining ortishi, innovatsion dasturlar joriy etilishi, malaka oshirish tizimining takomillashuvi - ma’lum bosqichda sifat o‘zgarishlariga olib keladi. Natijada jamiyatning umumiy intellektual va ma’naviy darajasi yuksaladi. Bu esa o‘z navbatida ijtimoiy-ma’naviy yangilanish jarayonlarini yanada chuqurlashtiradi.

Shunday qilib, mazkur ikki jarayon o‘zaro dialektik birlikda rivojlanadi.

Ijtimoiy-ma’naviy yangilanish sharoitida kadrlar salohiyatini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari sifatida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, uzluksiz ta’limni yo‘lga qo‘yish, yoshlar ma’naviyatini mustahkamlash, innovatsion tafakkurni rag‘batlantirish hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, kasbiy kompetensiya bilan ma’naviy mas’uliyatning uyg‘unligi jamiyat barqaror taraqqiyotining asosiy shartlaridan biridir.

«Zamonaviy inson motivatsiyasining 98 foizi uning shaxsiy motivatsiyasi emas. Insonni sotsium shakllantiradi. Bizning qarashlarimizning atigi 2 foizi haqiqatan ham shaxsiy bo‘lib, ko‘pincha faqat daho jamiyat fikriga qarshi chiqishi mumkin» [2], - muhit odamlarda inson kabi fikrlash va harakat qilish qobiliyatini shakllantiradi. Jamiyat qolipga solmaydi, balki shakllantiradi, bunda odamlar o‘zlarida mavjud bo‘lgan madaniyat stereotiplariga e’tibor qaratadilar. Insonda har doim jamiyat bosimiga qaramay, tanlash imkoniyati qoladi. «Jamiyat odamlar yig‘indisi emas, balki tashkiliy aloqalar va madaniyat variantlari tizimi, o‘zaro ta’sir matritsasidir» [3]. XX asr misoli - «hayotni qurish va yangi hayot shakllarini tashkil etish» vazifasi qo‘yilganda ijtimoiy loyihalashni amalga oshirish misolidir.

O‘tgan asrning o‘rtalarida yoshlar va atrof-muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir muammosi bilan bog‘liq barcha masalalar aniq va tushunarli edi. Shaxs - bu inson va uning ijtimoiy muhiti, bu dunyoning o‘z ijtimoiy muhiti bilan o‘ziga xos mafkuraviy aloqasidir. Asosiy vazifa shundan iborat ediki, voyaga yetish davrida yosh inson ham tarbiyalovchi, ham rivojlantiruvchi ijtimoiy muhit bilan himoyalangan bo‘lishi kerak edi; butun jamiyatning (pioner va komsomol tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari) sa’y-harakatlari shunga qaratilgan edi, ya’ni yoshlarni ham mazmunan, ham tashkiliy jihatdan tarbiyalashning yaxlit tizimi mavjud edi. Kelajak jamiyatida psixologiya yangi inson haqidagi fan bo‘ladi.

Bugungi kunda, XXI asr boshlarida, yoshlar muhitida ko‘plab salbiy oqibatlarga olib kelgan «saboqlar»dan so‘ng, muhit va yoshlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarda boshqa maqsadlar belgilovchi bo‘lib qolmoqda. Pedagogika fani ham, ijtimoiy amaliyot ham zamonaviy yoshlarni ijtimoiy muhit ta’siridan qanday himoya qilishni hal qilishga harakat qilmoqda. Biz yoshlarni atrof-muhit ta’siridan himoya qilishni emas, balki o‘quvchilar, talabalar, o‘qituvchilar, madaniyat vakillarining birgalikdagi ijtimoiy-madaniy va ijtimoiy-siyosiy faoliyatini tashkil etish orqali,

yoshlarni, birinchi navbatda, «multikreativ o‘zaro ta’sir» jarayoniga kiritish orqali ijtimoiy muhitni o‘zgartirishni taklif etamiz. Agar yoshlarni muhitdan ajratib qo‘yish mumkin bo‘lsa, muhitni (tabiiy, madaniy, ta’lim) ajratib bo‘lmaydi, chunki u hamma joyda mavjud. Shunday qilib, bunyodkorlik makoni konsepsiyasini ishlab chiqishga kirishish zarur.

Shu bilan birga, mamlakatimiz qaytmaslik nuqtasini yengib o‘tishga muvaffaq bo‘ldi, Vatan g‘oyalari, unga xizmat qilish tamoyillari davlatni modernizatsiya qilish va barpo etishning asosi sifatida ijtimoiy hayotga qayta boshladi. Madaniy tarixiy an’analar, ma’naviyat va axloqiylik, O‘zbekistonning tayanch nuqtalari sifatida yo‘qolmagan, ular bizning hududiy, biologik va milliy makonimizda yashab kelmoqda. Modernizatsiya uchun, birinchi navbatda, ijtimoiy-madaniy genotipimizni hisobga olish, ikkinchidan, avvalo gumanitar sohada to‘g‘ri tashkil etilgan ta’lim jarayoni juda muhimdir. «Modernizatsiya jarayonini sekinlashtiradigan uchta ijtimoiy-madaniy xususiyatiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin» [4].

Birinchidan, odamlarimizda standartlar va qonunlarga hurmat uyg‘otish.

Ikkinchidan, an’anamizda nohaq ravishda sharmandali hisoblangan murosaga bo‘lgan munosabatni o‘zgartirish. Bizga kelishuvchanlik kerak, demak, bizga avtoritar iroda emas, balki murosa madaniyati kerak.

Uchinchidan, fuqarolarimizni bolaligidanoq strategik fikrlashga o‘rgatish, ularning hayotiy rejalashtirish ko‘lamini kengaytirish lozim.»

Modernizatsiya muvaffaqiyati maktablar, universitetlar, kutubxonalar, televideniye orqali uzatiladigan va bir tomondan madaniy kodimizni (Yerga, madaniyatga, Vatanga muhabbat) saqlashga, qaratilgan ijtimoiylashuvning yangi standartlariga bog‘liq.

Shunda biz ijtimoiylashuvning umumiy maqsadli vazifasini shaxsiy-etniklikdan umuminsoniylikka yuksalish, o‘zini etnos, davlat va insoniyatning bir qismi sifatida anglash orqali dunyoviy ongni shakllantirish sifatida belgilashimiz mumkin. Ijtimoiylashuv jarayoni etnik, fuqarolik va global darajalarni o‘z ichiga oladi va bu uning rivojlanish ketma-ketligini belgilaydi:

1. O‘z etnosining madaniyatiga kirish va boshqa xalqlarning etnomadaniyati bilan tanishish, boshqa odamlarga nisbatan bag‘rikenglik munosabatini shakllantirish, millatlararo muloqot madaniyatini o‘zlashtirish.

2. Fuqarolik pozitsiyasini, vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirish, o‘zini mamlakat fuqarosi sifatida anglash, siyosiy, huquqiy va iqtisodiy madaniyatni shakllantirish.

3. Inson huquqlari va erkinliklari haqidagi bilimlar tizimi bilan tanishish, ularni jamiyat taraqqiyoti uchun qadriyat va zaruriy tarkibiy qism sifatida anglash, birgalikda yashashning ijobiy tajribasini shakllantirish.

«Ijtimoiylashuv tizimi deganda, birinchidan, davlatning tabiiy, ijtimoiy va madaniy muhit hayoti to‘g‘risidagi g‘amxo‘rligini tushunamiz.

«Zamonaviy milliy tarbiyaviy ideal va sivilizatsiyaviy standartlashtirilgan asosiy qadriyatlar asosida insonni tabiat, jamiyat va madaniyatga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish, asrab-avaylash va o‘zaro ta’sir ko‘rsatishga tayyorlash» [4].

Milliy va mintaqaviy dasturlar va loyihalarni ilmiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash hamda davlat, fan, ta’lim, madaniyat va fuqarolik jamiyatining strategik sherikligi asosida amalga oshirish.

Nazariy daraja, avvalo, ijtimoiylashuv jarayonining mohiyati haqidagi tasavvurlar bilan bog‘liq bo‘lib, masala bu mohiyatni qanday xususiyatlar (sifatlar) bilan o‘lchashda namoyon bo‘ladi.

Buning uchun barcha ijtimoiy-gumanitar fanlarning asosiy tarkibiy qismi sifatida ijtimoiylashuv va tarbiyani belgilashda falsafa, psixologiya va pedagogika masalalarini hal etish maqsadida inson haqidagi fanlarning bir-biriga qarama-qarshi yo‘nalishi zarur. Shaxsning ustuvor fazilatlarini shakllantirish mexanizmlarini yaratish.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy-ma’naviy yangilanish va kadrlar salohiyatini rivojlantirish bir-biridan ajralmas, o‘zaro bog‘liq va o‘zaro ta’sirda bo‘lgan jarayonlardir. Ularning dialektik birligi jamiyat taraqqiyotining asosiy omili hisoblanadi. Ma’naviy yetuk, intellektual salohiyati yuqori va kasbiy jihatdan malakali kadrlar mavjud bo‘lgan taqdirdagina ijtimoiy yangilanish jarayonlari izchil

va samarali kechadi. Shu bois inson kapitalini rivojlantirishga kompleks va tizimli yondashuv jamiyatning barqaror va sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishining muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Mustaqilligining yigirma olti yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutq // Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. J. 2. - T.: O‘zbekiston, 2018. - B. 224.

2. Thomas Piketty – Capital in the Twenty-First Century. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014. - P. 98.

3. Yuval Noah Harari - 21 Lessons for the 21st Century. – London: Jonathan Cape, 2018. - P.13.

4. Joseph E. Stiglitz – People, Power, and Profits. – New York: W.W. Norton & Company, 2019. - P. 65.